ГЛАСНИК ЗАВИЧАЈНОГ МУЗЕЈА, Књ. 8–9 (2013), стр. 189–212
REVIEW OF REGIONAL MUSEUM, Vol. 8–9 (2013), pp. 189–212

УДК: 94(497.16)"1912/1913"(047):929

Мр Душан ТОПАЛОВИЋ
Педагошки завод, Штокхолм
Шведска

ИЗВЈЕШТАЈ ШВЕДСКОГ КАПЕТАНА ЕРИКА ГУСТАВА АФ ЕДХОЛМА О ЦРНОЈ ГОРИ У ПРВОМ БАЛКАНСКОМ РАТУ

I

У осмом иоглављу своје прве књиге „О рату", знаменити пруски теоретичар ратне вјештине Карл вон Клаузевиц, државама које дуже времена нису ратовале савјетује да своје официре поред осталог оспособљавају и тако што ће их слати на актуелна ратна попришта широм свијета. „Без обзира што се ради о релативно малом броју официра у односу на цјелокупну бројност армије, искуства, знање и процјене које они тада усвоје, вршиће велики утицај на њихове потчињене и остале колеге", закључује он ту.[1] Како од окончања епохе Наполеонових ратова 1814. шведска армија није била у прилици да своју борбену готовост унапређује на основу властитих искустава, њен војни врх је настојао да тај „недостатак" у што је могуће већој мјери отклони студирањем туђих ратних искустава. С тим у вези слободно се може рећи да, почев од средине XIX вијека није било ниједног

[1] Carl von Clausewitz, *Om kriget, översättning och granskning Hjalmar Mårtenson, Klaus – Richard Böhme och Alf W Johansson,* Bonniers, Uddevalla 1991, 83. Након успјеха пруског оружја у рату са Француском 1870–71. углед Клаузевица као војног теоретичара је нагло порастао због тога што је начелник пруског генералштаба у овом рату, Хелмут вон Молтке Старији (1800–1891), с правом сматран „апостолом" његове војне доктрине. Овај тренд није мимоишао ни Шведску која двије године након окончања овог рата (1873) оснива Генералштаб по узору на пруски и уводи Клаузевица на велика врата у свој војно – образовни систем. О томе више у Lars Ericson Wolke, *Krigets idéer. Svenska tankar om krigsföring 1320–1920* (Ратне идеје. Шведска размишљања о начину вођења рата 1320–1920), Medströms bokförlag, Stockholm 2007, 281–284.

значајнијег оружаног сукоба у свијету до кога нису стизали шведски официри, било да се радило о официјелним војним аташеима, ратним новинским извјештачима, војним љекарима – припадницима хуманитарних мисија Шведског друштва Црвеног крста или пак о официрима који су у потрази за савременим искуствима на ратна попришта одлазили у властитој режији. Изузетак у том погледу није представљао ни Први балкански рат 1912–1913. године. Додатно интересовање за овај рат индиректно је подстицала и жучна полемика у вези са питањем реорганизације оружаних снага која се управо тада захуктала на шведској унутрашњој политичкој сцени.[2]

Након што су до Стокхолма стигле вијести о општој мобилизацији, армија балканских хришћанских земаља и Турске, у ишчекивању избијања општег рата на Балкану војно-политички врх Шведске је већ на почетку друге декаде октобра 1912. донио одлуку да од влада конфронтираних земаља затражи да приме по једног њиховог официра који би у својству привремено акредитованих војних аташеа пратили ток предстојећих ратних дејстава.[3] С друге стране, када се очекивани ратни пожар крајем октобра разбуктао, многи официри су од Министарства одбране затражили дозволу за одлазак у зону ратних дејстава ради опсервирања војних операција зараћених страна.[4] По правилу, у овакве мисије најчешће су слати млађи генералштабни официри. Након повратка у земљу они су били дужни да својој команди поднесу детаљне писмене извјештаје у вези са питањима која су им у облику инструкција у Министарству одбране издавана приликом одласка на повјерени им задатак. Управо један такав документ се налази у средишту интересовања овог нашег прилога. Ради се, наиме, о извјештају генералштабног капетана Ерика Густафа аф Едхолма у којем износи утиске,

---

[2] Више детаља о томе видети у прилогу шведског историчара Erik(a) Norberg(a), *Balkankriget och Sveriges försvar* (Балкански рат и шведске оружане снаге), Utrikespolitik och historia. Studier tillägnade Wilhelm M. Carlgren den 6 maj 1987, Stockholm 1987, 199–218. Суштина ове полемике се кретала око питања неопходности издвајања већих финансијских средстава у сврху модернизације и продужења трајања редовног рока обуке појединих родова војске. Супротно ставу либералне владе Карла Стафа и наравно социјалиста, снажна подршка реформама је долазила од стране двора, војске и конзервативних политичких елемената. Ово наводимо из разлога што у појединим мјестима Едхолмовог извјештаја наилазимо на индиректне трагове ове дебате. Ово се посебно односи на оне дијелове текста у којима се квалитет борбене готовости црногорских снага доводи у везу са кратким временским роком њихове војне обуке. Едхолмова порука у том погледу је јасна: кратак рок војне обуке ни од храброг и морално надахнутог војника не може да направи доброг војника!

[3] Krigsarkivet (у наставку Kra), Lantförsvarets kommandoexpedition, öppna arkiv, AII föredragningslistor 1912; Riksakrivet (у наставку Ra), Kabinettet/UD; Huvudarkivet 1681–1952, A3A: 55; Ra, UD: s arkiv, 1902 års dossiersystem, v. 1130.

[4] Kra, Wilhelm Ridderstads urklippsamling, Turkiet och Balkanstaterna, tom IV, 89 и tom V, 66.

запажања и искуства из своје мисије у Црној Гори гдје је у својству привремено акредитованог војног аташеа боравио од 24. јануара до 22. фебруара 1913. године.

II

Прије него што пређемо на приказ овог значајног извора за проучавање историје једног дијела борбених дејстава црногорске армије у Првом балканском рату, рећи ћемо пар ријечи о његовом творцу и полеђини дипломатских активности које су претходиле његовом доласку у Црну Гору.

Ерик Густаф аф Едхолм је рођен 1878. у Стокхолму као најмлађе од троје дјеце дворског маршала и управника крунског позоришта Ерика Вилхелма и његове супруге Еме, рођене Браунерхејм. Војну каријеру је започео 1897. као питомац краљевске гарде гдје, након положеног официрског испита 1899. бива произведен у чин потпоручника. Након унапређења у чин поручника, Едхолм се 1903. уписао на виши официрски курс на Краљевској војној академији по чијем завршетку 1905. ступа на службу у Генералштаб шведске војске. Ту је крајем јуна 1912. произведен у чин капетана да би почетком октобра био постављен за предавача тактике на Краљевској војној академији. Међутим, умјесто за катедром, Едхолм се по избијању Првог балканског рата средином новембра 1912. обрео у Грчкој гдје је у току наредна два мјесеца пратио ратна дејства грчке армије од тесалијског и македонског до епирског дијела ратишта.[5]

[5] У току своје вишедеценијске службе Едхолм је обављао многе штапске, трупне, комисијске, инсиекцијске, наставне и друге одговорне армијске дужности. Објавио је и неколико запажених студија из разних подручја војне вјештине. У чланство Краљевске академије војних наука изабран је 1928. године. У међуратном периоду је узео учешће у раду једне међународне комисије која је под покровитељством Лиге народа 1934. радила на пацификацији Сарске области. Пензионисан је у чину генерал –пуковника 1944. године. Умро је у Стокхолму десет година касније. У међувремену је средио и за штампу приредио богату дневничку заоставштину свог дједа, Ерика аф Едхолма (1777–1856), који је у својству личног медикуса првог краља из династије Бернадоте, Карла XIV Јухана (1818–1844), 1821. увео породицу у ред шведског племства. Носилац је више домаћих и страних одликовања међу којима и црногорског Ордена Данила II. О њему више у: Kra, Biografica, Erik af Edholm, Edgardh – Edwinsson, 2. Generalstaben 1873–1923, en minnesskrift (Споменица издата у част педесетогодишњице оснивања Генералштаба), Stockholm 1923, 299–300. Den introducerade svenska adelns ättartavlor med tillägg och rättelser utgivna av Gustaf Elgenstierna (Родословне таблице шведског племства), Stockholm 1926, 403. "Generallöjtnant Erik Gustaf af Edholm" (Некролог), Kungliga Krigsvetenskapsakademiens handlingar år 1954, Linköping 1954, 316–319.

У моменту избијања Првог балканског рата Краљевина Шведска није имала успостављене сталне дипломатске везе ни са једном балканском државом изузев са Турском, са којом је још од почетка XVIII вијека одржавала традиционално добре политичке односе. То је свакако утицало да на Порти већ 13. октобра донесу одлуку да се једном шведском официру омогући да прати кретања њене Источне армије.[6] С друге стране, контакти шведске владе са владама земаља чланица Балканског савеза (Бугарска, Грчка, Црна Гора и Србија), одвијали су се посредним путем, преко шведског посланства у Бечу. С обзиром да у Бечу није посједовала своје дипломатско представништво,[7] једино Црној Гори у овој почетној фази рата није био уручен горе поменути захтјев шведске владе.

Из садржаја сачуване изворне грађе није било могуће одгонетнути којим разлозима се руководио министар одбране Давид Берјструм (Bergström) када се крајем децембра обратио свом колеги министру иностраних дјела Алберту Ехренсведу (Ehrensvärd) да, „министарским путем од црногорске владе затражи да се генералштабном капетану Ерику аф Едхолму омогући праћење борбених дејстава њене армије".[8] Овај нам потез дјелује утолико више загонетно што је требало да активно грчко ратиште Едхолм замјени црногорским ратиштем на коме је од почетка децембра владало примирје између зараћених страна. Било како било, сматрајући да Црна Гора у Риму посједује свог дипломатског представника, Ехренсверд је наложио тамошњем посланику Карлу Билдту да преко свог црногорског колеге у вези са тим контактира црногорску владу. Међутим, одмах по пријему телеграма овај му је одговорио да „Црна Гора у Риму не посједује дипломатско представништво", да би истог дана упутио и један шифровани телеграм у коме је, пак, сугерисао „да се, због озбиљне ситуације у којој се тренутно налази црногорска династија, одустане од слања официра у Црну Гору".[9] У

[6] Анкарсверд – Ехренсверду, Пера, 13. октобар 1912, (шифровани телеграм), Ra, UD : s arkiv, 1902 års dossiersystem, v. 1130. Ова мисија је повјерена трупном капетану Виктору Унандеру који је од 1903. до 1906. у оквиру Бечког, а потом и Мирцштадског програма реформи великих сила узео учешће у раду на реорганизацији турске жандармерије у Македонији. Унандер је прилично добро говорио турски, а уз то је одржавао и пријатељске везе са појединим високим официрима и политичарима из младотурске фаланге, што га је чинило веома подесним за овај задатак.

[7] Шведски посланик у Аустро – Угарској је 25. октобра телеграмски обавјестио министра иностраних дјела да „Црна Гора у Бечу не посједује дипломатско представништво". Бек Фрис – Ехренсверду, Ra, UD : s arkiv, 1902 års dossiersystem, v.1130.

[8] Берјстром – Ехренсверду, Стокхолм, 23. децембар 1912. Ra, UD : s arkiv, 1902 års dossiersystem, v.1130.

[9] Ехренсверд – Билдту, Стокхолм, 25. децембар 1912 (телеграм), Билдт – Ехренсверду, Рим, 25. децембар 1912 (обични и шифровани телеграм), Ra, UD : s arkiv, 1902 års dossiersystem, v. 1130. Ra, Beskicknings arkiv i Rom, F2 :121.

једној од наредннх депеша Билдт је изнио више детаља у вези са овом својом сугестијом. Позивајући се тако на италијанско министарство иностраних дјела као свој извор, он ту вели да бескомпромисно држање Аустро–Угарске по питању прикључења Скадра новоформираној албанској држави пријети да у Црној Гори изазове унутрашњи револт који би врло лако могао да доведе до свргнућа краља и детронизације династије Петровић за чије млађе чланове пак вели, да не уживају превелику љубав народа.[10] Све то, међутим, није поколебало Ехренсверда који се по том питању почетком јануара 1913. директно обратио свом црногорском колеги Митру Мартиновићу, од кога је убрзо примио телеграм са позитивним одговором.[11] Наредбу да се упути у Црну Гору Едхолм је примио у мјесту Филипијади код Превезе гдје је пратио ток операционих дејстава грчке армије према опсједнутој Јањини.[12]

III

Након што је обавио неопходне припреме, Едхолм се у друштву холандског војног аташеа при грчкој армији капетана Томсона (Thomson), 20. јануара бродом из Атине упутио ка Црној Гори, да би четири дана касније пристао у луку Бар. Одатле се сутрадан пребацио на Цетиње гдје је пар наредних дана провео у обављању послова церемонијалне природе. У писму које је тих дана упутио Билдту у Рим, Едхолм га између осталог обавјештава „да је од министра иностраних дјела (!) добио одобрење за надгледање операција армијске групе која се налази под личном командом министра

[10] Билдт – Ехренсверду, Рим, 27. децембар 1912, Kra, Generalstaben, Utrikesavdelningens 1908–1937 hemliga arkiv, Inkomna meddelande och depescher från Utrikesdepartement 1912–1914, E I f, vol.1. Краљ Никола је наиме био увјерен да ће на крају ратне драме дипломатским путем добити Скадар, те је због тога почетком новембра обуставио припреме за општи напад што је Турцима добро дошло да консолидују своје редове у одбрани града. На краља су у том погледу, дајући му лажне сигнале, утицали и неки страни дипломатски представници. Због тога су све учесталији гласови да ће Скадар ући у састав новоформиране албанске државе изазвали велико нерасположење војске према краљу Николи. О томе више Живко Г. Павловић, *Опсада Скадра 1912–1913 (Прилог историји Првог балканског рата),* Београд 1926, 80–81 и Митар Ђуришић, *Први балкански рат 1912–1913 (операције црногорске војске),* трећа књига, Историјски институт Југословенске народне армије, Београд 1960, 133–134, 138 и 281.

[11] Ехренсверд – Мартиновићу, Стокхолм, 8. јануар 1913 (концепт телеграма); Мартиновић-Ехренсверду, Цетиње, 10. јануар 1913, Ra, UD : s arkiv, 1902 års dossiersystem, v. 1130. Поред овог и ресора министра одбране, Мартиновић је обављао и функције предсједника владе.

[12] Kra, Generalstaben, Utrikesavdelningens 1908–1937 hemliga arkiv, Inkomna reserapporter, EIb, v.44. Одатле је 12. јануара телеграмски јавио Билдту у Рим да ће ускоро отпутовати у Црну Гору. Ra, Beskicknings arkiv i Rom, F2 :121.

војног, брнгадира Мартиновића".[13] Међутим, прије него што је отпутовао у његов штаб, Едхолм је обишао рејон између села Милеши и Шипчаника, гдје је 28. и 29. јануара студирао ток почетних операција црногорске војске на овом потезу ратишта. Непосредно затим га налазимо у Драчу гдје је са Томсоном извршио смотру тамошњег српског гарнизона.[14] Одатле су се 1. фебруара пребацили у сектор дејстава Приморског одреда гдје им је у селу Штодри, на лијевој обали средњег тока Бојане, био одређен смјештај.[15] Ту су се задржали наредних једанаест дана добивши тако прилику да од 7. до 9. фебруара прате ток напада овог одреда на Тарабош. У ишчекивању даљег развоја догађаја, њих двојица потом одлазе у Бар, одакле се Едхолм још једном вратио у зону операционих дејстава према Тарабошу. Увјеривши се да у току наредних дана црногорске снаге неће предузимати никаква нова офанзивна дејства која би могла да доведу „до било какве измјене постојеће ситуације", Едхолм је донио одлуку да у духу једног, из Генералштаба раније добијеног наређења, 22. фебруара напусти Црну Гору.[16]

Током боравка у сектору дејстава Приморског одреда Едхолм и Томсон су третирани као државни гости. Сходно томе, бригадир Мартиновић им је за пратиоце одредио командира одредске инжињерије, Јока Јовановића, и заповједника одредске жандермерије, Пера Вујовића.

---

[13] Едхолм-Билдту, Цетиње, 27. јануар 1913. Ra, Beskicknings arkiv i Rom, F2 :121. Ради се, заправо, о министру унутрашњих дјела, Слави Рамадановићу, за кога један други шведски официр који се тих дана нашао на Цетињу вели „да је током рата руководио радом свих министарстава". Erland Mossberg, *Minnen från tre krig och från krig i fred* (Успомене из три рата и рата у миру), Stockholm 1943, 140. Потврдну информацију о томе пружа и један Рамадановићев отпис Ехренсверду у коме се потписао као генерални секретар (Le Sécretaire Général) Министарсва иностраних дјела. Рамадановић-Ехренсверду, Цетиње, 1. новембар 1912 (грешком датирано на 1. октобар. Пр. Д.Т), RA, UD: s arkiv, 1902 års dossiersystem, v. 1128.

[14] *Политика*, Београд, понедељак, 21. јануара 1913, бр. 3239, „Наши у Драчу. Посета двојице војних аташеја. Ласкава оцена о српској војсци. Специјалан извјештај. Драч, 18. јануар". Датуми у наводу су дати по тада важећем Јулијанском календару.

[15] Овдје је потребно указати да трупе Приморског одреда Едхолм назива Јужном, трупе Зетског Источном, а трупе стварног Источног одреда Сјеверном армијом, што значи, према правцима њиховог продора у непријатељску територију у почетној фази рата.

[16] У заповјести од 30. јануара, начелник Генералштаба генерал – пуковник Кнут Билдт (брат поменутог посланика у Риму Карла и чукундједа нама добро познатог бившег премијера и актуелног министра иностраних послова Шведске, Карла Билдта) наређује му да, што је могуће прије, отпутује у Рим ради преузимања инструкције за одлазак у Либију гдје је домаће арапско становништво након повлачења турских трупа наставило да води герилски рат против италијанских окупационих снага. Kra, Generalstaben, Chefsexpeditions öppna handlingar, BI, Koncept till order i Generalstaben 1913, bd. 17. Ra, Beskicknings arkiv i Rom, F2 :121.

Капетан Томсон, командир Јоко Јовановић, заповједник жандермерије Перо Вујовић са пратњом испред куће једне албанске породице у селу Грамши у околини Скадра.

Едхолм је био изузетно задовољан пријемом у Црној Гори. Тако он у уводном дијелу извјешаја у вези са тим истиче, да је током цијелог свог боравка у земљи, свугдје и од свакога био примљен „са највећом љубазношћу, предусретљивошћу и повјерењем“, те „да ниједном другом страном официру сем њему, холандском и руском војном аташеу ни прије а ни после његовог одласка из Црне Горе, није било дозвољено да посјети црногорске снаге на том сектору ратишта.“ У знак захвалности за указано повјерење и пружену му колегијалну помоћ, Едхолм је по повратку кући својој влади упутио промеморију у којој је бираним ријечима изнио прједлог да се Јовановићу и Вујовићу додјеле прикладна официрска одликовања.[17]

Приликом обављања оваквих мисија шведски официри су настојали да се у што већој мјери руководе инструкцијама које су примали пред одлазак на пут. Један такав документ био је уручен и Едхолму приликом одласка у Грчку.[18] С

[17] Након уобичајне процедуре то је и учињено тако што је Јовановићу додјељен Орден звијезде 2 класе Краљевског реда мача (Kommendörtecknet 2 : a klass av Kungliga Svärds orden), а Вујовићу Орден витеза 1 класе Краљевског реда Баса (Riddartecknet 1: a klass av Kungliga Vasa orden). RA, UD : s arkiv, 1902 års dossiersystem, v. 3567.

[18] Илустрације ради, наводимо да је текст ових инструкција сачуван у три примјерка: у концепту у архиви Министарства одбране (Kra, Lantförsvarets kommandoexpedition, öppna

друге стране, прегледом дјеловодних регистара излазне поште из Министарства одбране и Генералштаба шведске војске, установили смо да му приликом прекоманде и боравка у Црној Гори нису биле упућене накнадне инструкције. С обзиром да су и осталим војним аташеима биле уручене инструкције идентичног садржаја, сматрамо да се Едхолм у Црној Гори имао придржавати истих инструкција са којима је био упућен у Грчку.[19] У прилог томе говори и садржај његовог извјештаја са којим ћемо се детаљније упознати у наредном дијелу излагања.

IV

Основни текст извјештаја чији наслов у слободном преводу гласи: „Запажања током мисије при црногорској армији у Првом балканском рату 1913. године", садржи 37 куцаних страница. Поред уводног и закључног дијела, остатак садржаја је раздјељен у поглавља чији наслови гласе:

1. Црногорско – турско ратиште;
2. Црногорски народ;
3. Црногорске оружане снаге у миру;
4. Црногорске оружане снаге у рату;
5. Преглед ратних операција;
6. Праћење борби за Тарабош и
7. Позадинске трупе.

Уз основни текст, на крају рада Едхолм је приложио пет скица на којима је руком бриљантног цртача донио приказ: распореда положаја црногорске артиљерије око Тарабоша, система турске одбране на Тарабошу, распореда положаја западне, сјеверне и источне црногорске батерије у рејону села Мурићана те батерије на Широчком Вису. Потом слиједи додатак који се састоји од 76 нумерисаних фотографија уз које су дате пропратне напомене.

---

arkiv, koncept, huvudserie, B 1, 1912:4), у препису у архиви Министарства иностраних дјела (Ra, UD : s arkiv, 1902 års dossiersystem, v. 1130), те у оригиналу који је Едхолм приложио уз свој извјештај начелнику Генералштаба. (Kra, Generalstaben, Utrikesavdelningens 1908–1937 hemliga arkiv, Inkomna reserapporter, EIg, v. 44).

[19] Из њиховог садржаја сазнајемо да је шведски војни врх био заинтересован за питања везана за систем ратне организације и тактичке употребе оперативних јединица зарађених страна. С тим у вези официрима је сугерисано да посебну пажњу обрате на: карактер и начин употребе пјешадијских снага, напредовање пјешадије уз подршку артиљерије, тактичку употребу митраљеских одјељења, пољске, брдске и опсадне артиљерије, начин употребе рефлектора и организовања напада на јако утврђене отпорне тачке, организацију етапних трупа и система допуне, начин транспорта артиљерије до ватрених положаје, те употребе аероплана у извиђачке и борбене сврхе. Kra, Lantförsvarets kommandoexpedition, öppna arkiv, koncept, huvudserie, B 1, 1912: 4, Ra, UD : s arkiv, 1902 års dossiersystem, v. 1130.

С друге стране, на маргиннама поред основног текста ручно је уписивао бројеве скица и фотографија које додатно илуструју текст, чиме је успоставио потпуну хармонију између ова три физички одвојена дијела извјештаја. Уз то је, као екстерни додатак приложио: „Албум јубиларних свечаности" штампан на Цетињу поводом крунисања књаза Николе 1910. године,[20] генералну карту Србије и Црне Горе аутора Карла Флемингса, те пет детаљних карти аустријске провенијенције на којима су приказане области око Бококоторског залива, Скадра, Пљеваља, Новог Пазара и Призрена. Овим картографским материјалом се углавном служио приликом утврђивања имена појединих места и разних других географских појмова са којима се сусрећемо у његовом тексту.

Рад на писању извјештаја је окончао у Стокхолму 18. августа 1913. године. Из датума на регистарским печатима, утиснутим на насловној страни, сазнајемо да је исти предао начелнику Генералштаба 10. септембра, да би га овај, три дана касније прослиједио у Министарство одбране. Након што је размотрен, извјешај је 26. новембра 1913. одатле враћен у Иностранн одјел Генералштаба. Данас се чува у Војном архиву у Стокхолму.[21]

Након окончања овог дијела посла, вођен намјером да своја искуства учине доступним ширем кругу заинтересованих, један дио официра је улагао додатни труд на сређивању и објављивању својих извјештаја.[22] Уколико изузмемо један краћи рад о опсади Скадра, то није био случај са овим Едхолмовим извјештајем.[23] Осим тога, дио текста задњег поглавља у коме је изнио санитетске прилике у црногорској војсци, Едхолм је несебично уступио свом рођаку, морнаричком санитетском официру Ерику Едхолму, да би га овај уз незнатне измјене објавио у часопису Удружења шведских војних љекара.[24]

---

[20] Сврха овог прилога је била да покаже изглед униформи црногорске војске.

[21] Kra, Generalstaben, Utrikesavdelningens 1908–1937 hemliga arkiv, Inkomna reserapporter, EIg, v. 45.

[22] Изврстан примјер у том погледу представља студија генералштабног капетана Фредрика Линденкроне, војног аташеа при бугарској армији у овом рату. Fredrik Lindencrona, *Balkankriget 1912–1913. Operationerna i Tracien intill stillestandet* (Балкански рат 1912–1913. Операције у Тракији до примирја), Stockholm 1917.

[23] Erik af Edholm, *Skutaris belägring. Några erinringar af ett ögonvittne* (опсада Скадра. Неколике примједбе очевица), Kungliga krigsvetenskaps akademiens handlingar, Nr 19, 20, oktober 1913, Stockholm 1913, 459–462. Едхолм је у овом раду уствари само указао на неке неправилности изнјете у једном другом раду о опсади Скадра. Ради се о прилогу: S. M., *Skutaris belägring*, (Опсада Скадра) Kungliga krigsvetenskaps akademiens handlingar, Nr 15, 16, augusti 1913, Stockholm 1913, 337–367.

[24] Erik Edholm, *Några uppgifter rörande sjukvården inom den montenegrinska armén under Scutaris belägring* (Неколико података о санитету црногорске армије приликом опсаде Скадра), Tidskrift i militär hälsovård, Svenska Militärläkare – förening, bd. 33, Stockholm 1913,

V

У првом поглављу извјештаја Едхолм доноси оријентациони преглед општих географских и демографских прилика у Црној Гори осврнувши се при том детаљније на опис конфигурације терена у сектору операционих дејстава око Скадра. Поред тога, он се овдје укратко осврнуо и на стање комуникацијских прилика у земљи за које вели, поредећи их са оним у заузетим заграничним областима према Скадру, да су биле у „прилично добром стању". Централни дио овог поглавља заузима опис теренских прилика у подручју „ратне просторије" око Скадра. Како му је дозвола кретања била ограничена на сектор ратишта сјеверозападно од овог града, тако се и он овдје углавном задржао на опису теренских прилика у предјелу Тарабоша и Брдице, док о конфигурацији терена у сјевероисточном сектору оперативних дејстава црногорских снага доноси само узгредне податке.

Гребен Тарабоша са уцртаним истуреним положајем црногорских пјешадијских снага према турским положајима на Великом Тарабошу (кота 570) снимљен кроз бункерски отвор са Широчког Виса.

Друго поглавље је посветио опису етничких, психолошких и социолошких особина становништва Црне Горе ставивши при том акценат на његове војничке квалитете. Тако он ту Црногорце описује као поносан, храбар и

248–251. Овај огранак породице је дао више значајних санитетских официра и истакнутих дјелатника Шведског друштва Црвеног крста.

изненађујуће образован свијет, правди и поштовању закона склон, кога изнад свега краси „ватрена љубав према својој отаџбини". На истом мјесту примјећује да „и поред тога што живе у сиромашној државној заједници, која се при том налази у крајње незавидном спољнополитичком положају, нема ниједног Црногорца који не би желио да своју земљу види као централни дио уједињене велике српске државе". Главну препреку на том путу видио је у све агресивнијем испољавању политичких амбиција Аустро-Угарске монархије на простору Балкана. С тим у вези профетски додаје „да је након присилног напуштања Скадра, чије заузимање је платила огромним жртвама, Црна Гора постала средиште једног новог свесрпског покрета који би врло лако могао да прерасте у један од могућих узрока распада хетерогене Хабзбуршке монархије".

Осамнаестогодишњи регрут са мајком, батаљонски свештеник и резерни поручник у близини батерије на Широчком Вису.

У наставку поглавља описује Црногорце као генуитивне ратнике који се још од малих ногу почињу припремати за овај узвишени позив. С тим у вези истиче, да испуњење војне обавезе представља задатак од највећег животног и моралног значаја за сваког Црногорца без обзира на њихов економски статус и друштвени положај. То поткрепљује примјером бројних добровољаца, повратника из Америке, који су одмах по доласку у земљу журно одлазили у своје команде, а да претходно не посјете своје најближе

од којих су миоги од њих годинама били одвојени. Као ни многим другим странцима који су боравили у Црној Гори, ни њему није промакло да запази утицај народне гусларске епике на одгој патриотске свјести ратничким духом прожетог становништва ове планинске земље.

Краља Николу је доживио као типичног патријахалног владара увијек отвореног за разговор са својим поданицима „било да се ради о стварима које се дотичу општих државних, или пак њихових личних послова". На истом мјесту додаје „да му, и поред тога што влада чврстом руком, народ једино замјера што одмах на почетку опсаде није дозволио да се предузме одсудни напад на Скадар". Своју одлуку краљ је правдао страхом од превеликих жртава.[25] Едхолм је, међутим, сматрао, да би црногорске снаге у том првом налету највјероватније успјеле да заузму Скадар са много мање жртава него што је то био случај касније. У овој краљевој одлуци и кратком року редовне обуке регрута, видио је превасходне узроке због којих црногорске снаге „и поред огромног пожртвовања које су показале, нису успјеле да остваре значајније војне успјехе у овом рату".[26]

Треће поглавље је посветио приказу организационе структуре црногорских оружаних снага у миру. У вези са тим, он ту наводи податаке које се односе на: територијалну подјелу и систем попуне војске, њено наоружање и опрему, начин обуке активног и резервног састава, систем команде и образовања официрског и подофицирског кадра. Ради се о прецизном и чињенично богатом приказу са врло мало пишчевих коментара. Није му, међутим, промакло да уочи родовско-племенску основу на којој је почивала цјелокупна организациона структура црногорске војске.

Потом слиједи поглавље о ратној организацији војних формација црногорске армије. Ту се сусрећемо са следећим поднасловима: Више формације; Пјешадија; Коњица; Артиљерија; Инжињерија, Позадинске трупе и Добровољци. Попут осталих, и у овом поглављу највише простора је додјелио Приморском одреду.

У петом поглављу свог извјештаја Едхолм доноси хронолошки преглед развоја мобилизације, концентрације и главних операционих дејстава црногорских снага током читавог трајања рата. Што се тиче Приморског одреда, из методолошких разлога он се овдје ограничио на приказ развоја ситуације до краја октобра, када су војне формације ове армијске групе запосјеле своје положаје на линији село Облика – Широчки Вис – село Широка. У методолошком погледу овај дио извјештаја има сврху проширеног увода.

С друге стране, у изворном погледу за нас је од много већег значаја следеће, шесто поглавље, у коме Едхолм износи резултате својих директних

[25] Уп. текст у нап. 10.

[26] О томе такође у Erik af Edholm, *Skutaris belägring. Några erinringar af ett ögonvittne*, 461.

запажања. Овдје се сусрећемо са следећим поднасловима: Турска утврђења; Црногорска артиљерија; Довођење напада у јуришну позицију, те Јуриш на Тарабош од 7. до 9. фебруара и догађаји након тога.

У уводном поглављу овог дијела Едхолм даје сликовит приказ турског система одбране на Тарабошу. Тако он ту вели, да су на два стјеновита узвишења тарабошког седла (коти 570 и коти 394) Турци изградили утврде без сталних бетонских и жељезних конструкција, које су потом дуж јужне падине гребена повезали два километра дугом линијом утврђених пјешадијских положаја.[27]

Централну отпорну тачку своје одбране на овом сектору Турци су смјестили на коту 570 (Велики Тарабош). Ту се налазио вишеспратни кружни пјешадијски ров ојачан артиљеријом чију снагу није могао прецизно да одреди.[28] На омањој тераси удаљеној 200 m западно од ове коте,[29] Турци су истурили другу отпорну пјешадијску тачку у чијем склопу су се налазила два брдска топа.[30] Отпорна тачка на коти 394 (на Малом Тарабошу), такође се састојала од кружног пјешадијског рова смјештеног у само корито каменог узвишења. Из оближње увале западно од ове коте, дејствовала је једна батерија у чијем саставу су се налазила четири фронтално лоцирана топа. Поврх тога, на више мјеста дуж цијеле линије своје одбране Турци су посједовали митраљеска одјељења. На крају, прочеља свих ових тачака су била ојачана са више слојева жичаних препрека. Према Едхолму, утврђени систем турске одбране на Тарабошу могао је бити толики да у себе прими формације јачине неколико хиљада људи. Сматрао је, међутим, да ни у једном моменту током читавог трајања непријатељстава тај капацитет није био попуњен. Речено му је да је само отпорна тачка на Великом Тарабошу имала сталну посаду, док је гро турских пјешадијских снага био размјештен дуж јужне падине брда на потезу између селā Горње Облике (Oblika siperme) и Зуоса.

Након тога Едхолм прелази на приказ јачине састава артиљеријских снага Приморског одреда за које вели „да су се састојале од више типова артиљеријских оруђа различитог калибра". Поред пољске и брдске артиљерије, нотирао је и неколико топова калибра 11 и 12 cm, двије хаубице калибра 15 cm, те два мерзера старијег типа.[31] Било му је чудно што је у погледу калибра оруђа већина батерија била мјешовитог састава. Гро одредске артиљерије се налазио на узвишењима Широчки Вис и Муићанска

[27] Ове коте у домаћој литератури носе ознаку 592 и 382.

[28] Сматрао је да су Турци овдје располагали са два до четири топа и једном хаубицом.

[29] Војни историчар Митар Ђуришић наводи да су „Турци тај вис назвали Пусу Тепе", нав. дјело, 283.

[30] Уп. горњу скицу са скицом бр. 6, Митар Ђуришић, нав. дјело, 284–285.

[31] Промјер калибра артиљеријских оруђа Едхолм наводи у центиметрима (види скицу бр. 1).

Главица. За њихове ватрене положаје вели „да су били смјештени на добра мјеста", те да су „били добро утврђени и пажљиво маскирани". Дивио се напорима које су борци Приморског одреда уложили приликом извлачења своје артиљерије на поменуте висове.

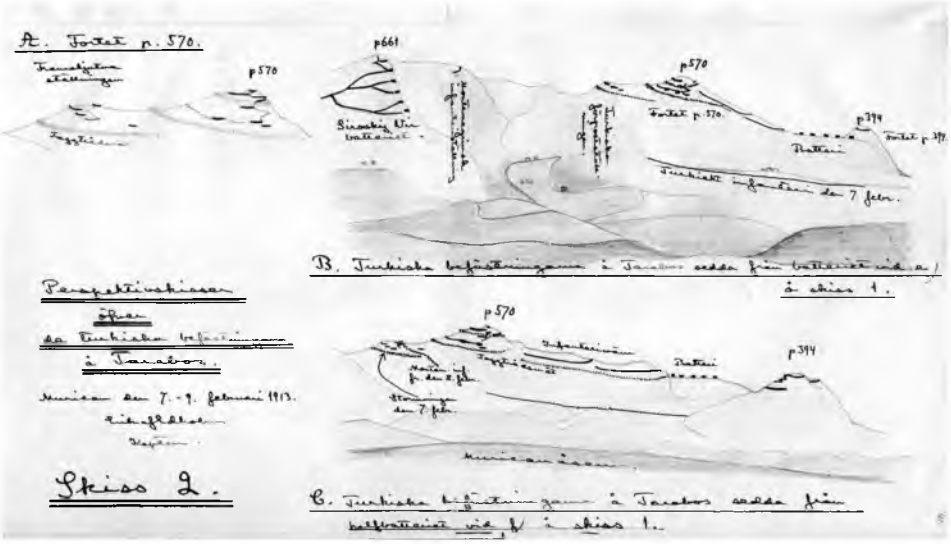

На скици је приказан систем турских утврђења на Тарабошу гледан са Муриђанске Главице.

Све батерије су телефонским линијама биле повезане са посебним тачкама за навођење и надгледање ватреног дејства за које такође вели, да су биле зналачки одабране. У њиховој непосредној близини, усјечене у стјеновите косе брда, налазиле су се земунице са дрвеним кровним конструкцијама прекривеним каменом. Поред посада, заштиту од нежељеног дејства непријатељске артиљеријске ватре у њима су налазиле и залихе муниције чији је транспорт до ових узвишења изискивао огромне напоре.

У наставку овог дијела Едхолм доноси издвојен приказ дејстава артиљеријских снага Приморског одреда током поменутог напада на Тарабош почетком фебруара. Тако он у вези са тим вели, да је црногорска артиљерија тукла непријатељске положаје са великом прецизношћу, те да се „јасно могло видјети како њени пројектили директно погађају турска утврђења." Све то, међутим, „није било довољно да се на њима направе већа оштећења а још мање да њихове посаде примора да их напусте", закључује он ту. Превасходне разлоге за то је видио у солидној отпорној моћи турских утврђења с једне, и одсуству тешке артиљерије код црногорских трупа с друге стране.

За турску артиљерију пак вели да се, у поређењу са црногорском, није одликовала нарочитом прецизношћу.

Скица приказује стање 3. фебруара затечено у погледу јачине и распореда положаја атиљерије Приморског одреда око Тарабоша.[32]

У следећем поглављу, чији наслов гласи: „Довођење напада у јуришну позицију“, Едхолм је уствари само наставио у петом поглављу прекинути преглед тока борбених дејстава Приморског одреда од краја октобра до почетка децембра 1912. године. У вези с тим он ту вели, да су пјешадијске снаге одреда у овом периоду успјеле да изврше продор до самог обода јужних и сјеверних падина Тарабоша, те неких 500 метара гребеном од Широчког Виса према Великом Тарабошу.[33] Суксесивно са освајањем терена, борци су ис-

[32] Из легенде горње скице сазнајемо да је артиљерија Приморског одреда почетком фебруара 1913. бројала 26 оруђа разног калибра. Од тога су на Широчком Вису била стационирана четири топа калибра 7,5 cm (по два на позицијама a и c), један топ калибра 12 cm (позиција b), једна хаубица калибра 15 cm и два мерзера истог калибра (позиција c). У саставу сјеверне батерије на Муриђанској Главици (позиција d) налазила су се два топа калибра 7,5 cm; западне (позиција e) два топа калибра 12 cm, једна хаубица калибра 15 cm и четири топа калибра 11 cm, док је источна батерија (позиција d) располагала са 2 топа калибра 11 cm. На концу, из атара села Доње Облике (позиција g и h) дејствовало је пет брдских и два позиционa топа.

[33] Ради боље оријентације видети скицу бр. 1.

пред себе дизали камеие грудобране за дејствовање из клечећег или лежећег става. Нешто боље отпорне моћи били су ровови на прилазима јужним падинама брда гдје је конфигурација терена омогућавала копање шанчева пољског типа. Турци су у више наврата покушали да поврате изгубљене позиције, али су при том сваки пут били одбачени. Посебно снажни су били испади њихових снага у правцу стратешки важног Широчког Виса.[34]

Капетан Томсон (пети с лијева) са командним кадром и дијелом људства батерије испред официрске земунице на Широчком Вису.

Период примирја, за које у више наврата истиче да ни једна од страна у потпуности није поштовала, Турци су искористили да испред својих положаје развуку нове калеме бодљикаве жице, док су Црногорци, извлачењем нових оруђа, појачали ватрену моћ своје атриљерије на Широчком Вису.

У наставку излагања Едхолм доноси изнијансирану слику борби на Тарабошу од 7. до 9. фебруара. Развој ових догађаја је пратио са позиције која је била удаљена неких 200 метара од западне батерије на Муићанској Главици.[35] „Одатле су се турско утврђење на Тарабошу /мисли на Велики Тарабош/ и правац кретања црногорских снага у потпуности могли сагледати".

[34] Уп. Митар Ђуришић, нав. дјело, 153–154.

[35] Позиција е на скици бр. 1.

Већ у раним јутарњим часовима 7. фебруара артиљерија Приморског одреда је отпочела са припремом да би негдје око десет часова из свих оруђа отворила концентрисану ватру по турским положајима на Великом Тарабошу, Пусу Тепе и батерији код Малог Тарабоша. Турска артиљерија је у почетку одговарала ватром слабијег интензитета, да би већ око 10.30 батерија са Великог Тарабоша потпуно престала да се јавља.

Капетан Едхолм и командир Јовановић посматрају гранатирање турских положаја на Тарабошу 7. фебруара 1913.

Уз морални подстрек звука парадног марша, пјешадија Приморског одреда је до поднева извршила концентрацију својих снага у подножју јужне падине брда, али је ту убрзо наишла на снажну пјешадијску ватру са оближњих турских положаја.[36] Уз снажну подршку артиљерије, црногорске снаге су се око три сата после подне ипак успјеле развити према турској линији одбране, након чега се једна група од 450 бораца под командом бригадира Мартиновића (!) из правца Горње Облике упутила ка истуреном турском положају на Пусу Тепе (видети позицију С на скици бр. 2). Предњи ешалон ове колоне је чинила једна инжињеријска чета јачине 100 људи, наоружаних динамитом. Тик иза њих кретала се једна чета бомбаша,

[36] Ради се о људству Црмничко – приморске бригаде која се из правца села Облике и Зоуса кретала према Малом Тарабошу. Вид. скицу између стр. 284–285 у наведеном дјелу Митра Ђуришића.

а за њима једна чета пјешадијске резерве. Људство ове ударне групе је било састављено од добровољаца из свих 15 батаљона Приморског одреда, тако што је сваки од њих био заступљен са по 30 бораца. На тај начин су, вели Едхолм, „сви батаљони подједнако били изложени како ризику од евентуалних губитака, тако и могућности стицања славе у случају успјешног окончања операције".[37]

Користећи вјешто погодности терена, једна мања група инжињераца око четири сата примакла се на неких 100 метара удаљености од чеоних ровова на Пусу Тепе. У исто вријеме, излажући се снажној артиљеријској ватри од које су трпјеле значајне губитке, према овој отпорној тачки кретале су се једна до двије чете пјешадије из правца Широчког Виса.[38] Процијенивши да је угрожена, турска посада са Пусу Тепе се око 4.45 ч. повукла према Великом Тарабошу. Пола сата касније, дио људства из Мартиновићеве групе је избио пред жичане препреке у којима су потом на више мјеста пробили бреше, тако што су запаљене штапине динамита уз помоћ дугачких мотки директно полагали у калеме испред себе. При том им је на руку ишла околност да Турци на Великом Тарабошу нису посједовали рефлектор. „Један такав", вели Едхолм, „имали су на Брдици". Тако су уз помоћ мрака црногорске снаге постепено овладале положајем испред себе, али их је ту убрзо дочекала јака пјешадијска ватра са Великог Тарабоша. Тиме је уједно био окончан офанзивни дио првог дана напада црногорских снага на Тарабош.

Осми фебруар је освануо сунчан. Артиљерија Приморског одреда је око осам сати осула јаку ватру на Велики Тарабош, на што је турска атриљерија из дубине фронта истом мјером одговорила по Пусу Тепе. Трпећи велике губитке, црногорске снаге су биле принуђене да се одатле повуку неких 50 до 75 метара, након чега су Турци поново овладали овим положајем. Међутим, након што су примиле појачање, црногорске снаге су око 15.50 извршиле снажан противнапад натјеравши овог пута Турке на паничан бијег. Нашавши се, међутим, пред појасом жичаних препрека којима је Велики Тарабош био одвојен од Пусу Тепе, нападачи су били принуђени да се зауставе и да приступе утврђивању заузете позиције. Дио снага Приморског одреда које су тог дана вршиле напад на ланац турске одбране дуж јужне падине брда, није имао никаквог успјеха.

Услијед недостатка артиљеријске муниције и исцрпљености у предходним борбама, снаге Приморског одреда су 9. фебруара прекинуле сва даља офанзивна дејства према непријатељу. Према Едхолмовој процјени,

[37] Уп. Живко Г. Павловић, нав. дјело, 130.

[38] Највјероватније да се овдје ради о двије колоне Катунске бригаде које наводи домаћа литература. У вези са тим вид. горе наведену скицу код Ђуришића.

црногорски губици у овој акцији износили су око 100 мртвих и исто толико рањених бораца.[39]

У последњем поглављу извјештаја Едхолм је донио приказ организације и дјеловања позадинских снага црногорске армије. Овдје се сусрећемо са три међусобно повезане тематске цјелине чији поднаслови гласе: Етапне везе, Етапне станице и Санитетска служба.

У првој од њих Едхолм доноси исцрпан опис главних праваца којима је текло снабдјевање трупа Зетског и Приморског одреда у секторима њихових борбених дејстава. Тако он ту вели, да се снабдјевање Зетског одреда махом одвијало путем који је водио од централне етапне станице у Подгорици источном обалом Скадарског језера до Дедаја и Коплика, а одатле даље на Груду, гдје се налазило главно одредско слагалиште. С друге стране, главни правац снабдјевања Приморског одреда је од главне етапне станице у Бару преко Печурице и Катркола водио у Мурићане, гдје се налазило главно слагалиште ове армијске групе. Снабдјевање овим правцима је било отежано због готово потпуног одсуства колских путева у заузетом заграничном појасу према Скадру. Због тога се, одмах по успостављању контроле над овим подручјем, приступило поправци и проширивању постојећих стаза. Уз инжињеријске јединице црногорске војске, на овоме послу су били ангажовани и заробљени турски војници којима је за то исплаћивана дневна надокнада у висини од једног франка.

С друге стране, услијед недостатка пловних објеката, снабдјевање трупа воденим правцима (Скадарским језером и Бојаном) одвијало се у крајње ограниченим размјерама. На Скадарском језеру су у ту сврху коришћена два мања тегљача, један моторни брод мањег капацитета и нешто дрвених бродица (мауна). Главне етапне станице Зетског одреда на овој страни биле су смјештене у Вирпазару, Ријеци (Црнојевића) и Плавници, а Приморског у Зогају. Поред тога, снабдјевање Приморског одреда је једним дијелом текло и Бојаном. Главна етапна станица на овом правцу налазила се у Штодри. До овог села је долазио мађарски пароброд „Скадар" довозећи робу из приморских градова у првим ратним мјесецима. Међутим, након што је у фебруару 1913. дошло до погоршања односа између Аустро-Угарске и Црне Горе, Мађари су престали да врше ову услугу. Снабдјевање тим правцем је након тога вршено једним мањим моторним бродом и то само на релацији између Св. Николе и Штодре.

И поред рђавог стања путева, снабдјевање трупа се ипак у највећој мјери одвијало овим комуникацијама. У ту сврху су биле формиране посебне етапне колоне у чији састав су углавном улазиле припаднице женског дијела црногорске популације. У вези са тим, Едхолм износи следећи суд:

[39] Уп. Живко Г. Павловић, нав. дјело, 131 и Митар Ђуришић, нав. дјело, 284.

„Иако се мора признати да је ово снабдјевање било организовано на крајње примитиван начин, у исти мах је потребно одати изразе огромног дивљења помоћи коју је црногорска жена на том пољу пружила својој армији“.[40]

Група жена на повратку кућама на путу између Печурице и Катркола

У наредном дијелу Едхолм доноси кратак приказ распореда етапних станица Приморског одреда дуж пута којим је вршено његово снабдјевање провијантом и ратним материјалом. Тако он ту наводи, да су поред централног магацина у Бару, формирана слагалишта у Улцињу, Светом Николи, Печурици, Катрколу и Штодри. Печење хљеба је углавном вршено у пољским пећима смјештеним у самој близини фронта. Дневно следовање војника се састојало од једне векне црног хљеба и пола килограма меса, најчешће америчке сланине.[41]

Поред централног магацина на Цетињу, слагалишта муниције су била оформљена у Ријеци и на острву Врањини у сјеверном дјелу Скадарског језера. На Цетињу је радила једна радионица за пуњење муниције и ремонт артиљеријског оруђа. О одржавању реда иза линије фронта бринуо се један посебан жандармеријски одред.

[40] Овдје је потребно истаћи да се у погледу садржаја, овај дио извјештаја у потпуности наслања на дио четвртог поглавља у коме је дат опис ратне организације позадинских трупа.

[41] Уп. Живко Г. Павловић, нав. дјело, 139–140.

Последњи дио поглавља је посвећен приказу стања санитетских прилика у црногорској армији. Према неслужбеним подацима до којих је дошао, Едхолм наводи да су до успостављања примирја црногорске снаге имале 8.000 погинулих и рањених војника што је чинило 22 % од њиховог цјелокупног борбеног састава. На истом мјесту даље вели, да су у борбама од 7. до 9. фебруара црногорске снаге претрпјеле губитке од 2.500 до 3.000 погинулих и рањених, што је пак чинило 7 до 9 % од преосталог борбеног састава.

У погледу стања трупног санитета вели, да је био „доста примитивно организован". У својству војних обвезника, санитетску службу при батаљонима вршили су цивилни љекари. Свака дивизија је у свом саставу имала по једну пољску болницу.

Припадници добровољне мисије Црвеног крста на путу ка опсадним трупама код Тарабоша

Недостатак домаћег медицинског особља у великој мјери је био отклоњен доласком више страних добротворних мисија које су, у сарадњи са домаћим Црвеним крстом, потом организовале пружање медицинске помоћи рањеним и обољелим борцима на свим нивоима – од етапних амбуланти у самој близини фронта, до територијалних резервних болница у унутрашњости земље. Тако Едхолм у вези са тим наводи, да су у непосредној близини фронта дјеловале: једна енглеска мисија у Зогају, једна италијанска

у Мурићанима, једна француска у Облики, те по једна италијанска и швајцарска у Груди. Након тога доноси списак домаћих и страних резервних болница на Цетињу, у Подгорици и у Улцињу. Поред државне болнице капацитета 120 кревета, на Цетињу је оформљена болница прицезе Милице са 80 кревата. Од страних мисија, ту су радиле чешка и холандска. Прва је опремила резервну болницу са 300 кревета, а друга са 120 кревета. У Подгорици су радиле једна домаћа и једна енглеска болница за епидемиолошка обољења, те по једна италијанска, француска, руска и аустријска амбулата, док су у Улцињу, у четири приватне куће, биле смјештене двије руске амбуланте капацита 135 кревета.

Услјед лоших теренских прилика у ратној територији и не мање лошег стања путева, транспорт рањеника од превијалишта до позадинских болница одвијао се у крајње отежаним околностима. Највећи дио рањеника са Тарабоша је тако носилима преношен до Штодре, а одатле бродом до Св. Николе и Улциња. Један дио је опет из Зогаја транспортован језером до Ријеке гдје се налазила једна етапна амбуланта. „Да црногорски санитет није добио богату помоћ са стране, брига о њези рањених би сигурно произвела несавладљиве проблеме јер, и са том помоћи, недостаци у прихвату и транспорту рањеника били су тако велики да су, без сумње, проузроковали повећану смртност". На крају закључује „да је веома важно да се поред довољног броја стручног санитетског особља на вријеме обезбједи и довољна количина санитетског и транспортног материјала који ће одговарати теренским приликама будуће ратне просторије".

На крају излагања доноси закључак у коме је у кратким цртама сумирао главне резултате својих запажања. Прије свега, он ту истиче похвалне ријечи у вези са максималном мобилизацијом и залагањем свих чланова црногорског друштва у рату, али и даље остаје при ставу, „да четверомјесечни рок војне обуке црногорских регрута у миру није био довољан да од њих направи озбиљне војнике, а још мање маневарски способне војне формације" у рату. И поред тога што је заузеће Скадра сматрао као ствар политичког договора између сукобљених страна, у тактичком погледу је ипак дао предност нападу над одбраном. Сматрао је да коначну одлуку битке може само да донесе пјешадијски напад. Због тога је пјешадији дао првенство над артиљеријом, при чему улогу артиљерије своди на подршку пјешадији у припремној фази напада. Оставивши по страни стручне оцјене, Едхолм на крају упућује изразе „свог топлог дивљења народу који је до крајњих граница напрегао све своје снаге зарад остварења свог националног циља", додавши, „да жртве, које су без изузетка сви при том поднијели, могу само да им служе на вјечиту част а другим народима као крајње поучан примјер".

MA Dušan Topalović

THE REPORT OF THE SWEDISH CAPTAIN ERIC GUSTAF AF EDHOLM ABOUT MONTENEGRO IN THE FIRST BALKAN WAR

Summary

This article reviews the history of creation and explains the contents of the Report of the Swedish General Staff Captain Eric Gustaf af Edholm, in which he gives insights and experience gained during his mission in Montenegro, where he, as a Swedish military attaché, from late January to late February of 1913th, accompanied combat activities of squads of Coastal Montenegrin army.

Before he came to Montenegro, Edholm had been in a similar mission in Greece. Shortly before the outbreak of the First Balkan War, Edholm was appointed as a lecturer of „tactics" at the Royal Military Academy in Stockholm. Consequently, his observations in the Balkans from 1912 to 1913. undisputedly have deeper scientific-teaching background.

The report he submitted to his command in early September 1913th contains 37 typed pages. Beside the opening and closing sections, the text of the report is divided into following seven chapters: Montenegro – Turkey battlefield; Montenegrin people, Montenegrin Armed Forces in peace time, Montenegrin Armed Forces in war; Review of military operations, Monitoring of the battle for Tarabos and Logistic troops.

In addition to the basic text Captain Edholm has submitted five schemes in which he showed: Montenegrin artillery positions around Taraboš, Turkey's defense systems of Taraboš, Montenegrin artillery battery positions in the village Murićan and on Širocki Vis. Second addition is composed of 76 numbered pictures with the accompanying explanations. On the sidelines along with the basic text he manually added number of the schemes and photographs to illustrate it additionally, which has managed to establish a complete harmony between the three physically separate parts of the report.

The central part of the report takes the description of the Montenegrin Coastal army squads' attack on the Turkish Shkodra defense Systems in Taraboš sector from 7 to 9 February 1913.

Although he highly evaluated the morale and dedication of Montenegrin soldiers, Edholm found that, in peacetime, their short term military training was not sufficient to prepare them for more complex tactical operations in war. Main reasons for the modest results that Montenegrin forces had made in this war, Capitain Edholm saw in relation between the above explained and the fact that king Nikola had suspended the general attack on Shkodra in the initial phase of operational activities.